

OGLED O PRIMORSKIM BUNJEVCIMA: POVIJESNA PERSPEKTIVA I IDENTIFIKACIJSKI PROCESI

MILANA ČERNELIĆ
MARIJETA RAJKOVIĆ IVETA
Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Odsjek za etnologiju i
kulturnu antropologiju
10000 Zagreb, Ivana Lučića 3

UDK 39(497.5-3 Hrv. primorje)
39:314.7
Izvorni znanstveni rad
Original scientific paper
Prihvaćeno / Accepted: 12. 6. 2010.

Rad tematizira identifikacijske procese primorskih Bunjevaca kroz povijesnu perspektivu od njihova doseljenja u ove krajeve do danas. Na prostoru od područja Krmpota do Sv. Marije Magdalene utvrđeni su višeslojni identiteti, a najvažnije kategorije poistovjećivanja jesu: Bunjevci, Primorci i Podgorci. Bunjevački se identitet gubi u Podgorju gdje je upravo i granica različitog poimanja pojma Bunjevac. U završnim razmatranjima propituje se suodnos identiteta i etnokulturnih procesa oblikovanja Bunjevaca usporedbom spoznaja o identifikacijskim procesima s rezultatima istraživanja svadbenih običaja primorskih Bunjevaca i ukazuje na druge karakteristične objektivne sadržaje kulture koji bi mogli potkrijepiti tezu o uzročno-posljedičnoj uvjetovanosti konstrukcije identiteta i etnokulturnog oblikovanja Bunjevaca.

Ključne riječi: *identiteti, primorski Bunjevci, Primorci, Podgorci, etnokulturni procesi*

1. UVOD

Ovaj rad temelji se na rezultatima višegodišnjih istraživanja na prostoru primorske strane Velike Kapele te sjevernoga i srednjeg Velebita.¹

---

¹ Višekratna istraživanja provedena su od 2002. do 2007. godine okviru znanstvenog projekta *Identitet i etnogeneza primorskih Bunjevaca*, što se nastavilo proširivanjem na sve bunjevačke ogranke u okviru novog znanstvenog projekta *Identitet i etnokulturno oblikovanje Bunjevaca* od 2008. nadalje. Prva istraživačka godina novog projekta i dalje je bila usmjerena prema primorskim Bunjevcima, sada na širem području Podgorja.

Naša polazišta u istraživanju mogli bismo označiti pojmom *retrodukcija*, metodom prema kojoj se istraživači na terenu kreću od promatranja do analize i natrag, oblikujući pritom prema prikupljenim podacima teoriju koja usmjerava daljnja istraživanja (usp. Šantek 2006:67).

Bunjevci su iznimno pokretljiva etnička zajednica, kako u sadašnjosti, tako i u prošlosti, o čemu nam svjedoče i povijesni radovi koji se baziraju na arhivskim istraživanjima. Na primjer, povjesničar Marko Šarić u svojim recentnim istraživanjima donosi:

"Za Bunjevce u ranome novom vijeku zaista se stoga može reći da je to bio narod 'koji se mnogo bunio i mnogo selio'. Seobe su predstavljale naročito važan faktor usmjeravanja sociodemografskog razvoja i etnokulturnog identiteta" (2008:35).

Migracijske mobilnosti razlog su zašto Bunjevci danas žive u nekoliko regija, ali i nekoliko država.

"Bunjevci potječu s područja jugoistočne Bosne, Hercegovine i Dalmacije,² odakle su se u nekoliko seobnih valova tijekom 17. stoljeća raselili: u Bačku (Vojvodina) sa širim područjem Podunavlja (na prostoru današnjih država Srbije i Mađarske) i u sjevernu Dalmaciju, potom i na područje Like, Primorja i Gorskog kotara" (Černelić 2006:13).

Dakako da su se valovi migracija međusobno razlikovali kako po vremenu trajanja, tako i po uzroku.

"Bunjevačke seobe bile su dijelom osmanske kolonizacijske politike (tzv. *sürgün*), dio su i "uskočkih" seoba na Tromeđi, a preseljenja u Podunavlje mogu se smatrati nekom vrstom kaznenih deportacija" (Šarić 2008:35).

Izrazita pokretljivost ovog stanovništva nastavila se sve do današnjih dana.

---

² Pradomovina Bunjevaca još uvijek nije sa sigurnošću definirana. Više vidi u radovima: Erdeljanović 1930, Pavičić 1962, 1966; Pavelić 1991; Pavličević 1989; Šarić 2008. Etnološki pokazatelji također upućuju na određene prostore kao moguće prvobitne bunjevačke destinacije (usp. Černelić 2006).

U ovome radu bavit ćemo se primorskim Bunjevcima, njihovim identitetima, polazeći pritom od posljedica procesa njihove identifikacije kroz povijesnu perspektivu, obilježenu višestrukim migracijama širih i užih razmjera u različitim vremenskim presjecima.

2. TKO SU PRIMORSKI BUNJEVCI?

Primorski su Bunjevci naselili područje Hrvatskog primorja, obronke Velike Kapele i Velebita, odnosno područja od Krmpota (zaleđe Novoga Vinodolskog) sve do granice sa sjevernom Dalmacijom (Sv. Marije Magdalene). Bunjevačke seobe na ove prostore odvijale su se u nekoliko etapa, a uvjetovane su prodorima Osmanlija od 16. do 17. stoljeća (usp. Pavičić 1962, 1966; Pavelić 1991; Pavličević 1989). Na pojedinim prostorima na kojima obitavaju današnji primorski Bunjevci može se pratiti kontinuitet naseljenosti još i prije naše ere³, a na spomenutom području bila su naselja tijekom rimskog carstva i srednjeg vijeka.⁴ Prva seoba Bunjevaca na područje Primorja bila je 1605. godine i nastavila se do 1647. u nekoliko valova. Doseljavali su se u Lič i zaleđe Senja (Ledenice, Krmpote – Sv. Jakov, Krivi Put, Senjska draga), neki su prelazili i na otok Pag te u Istru (Pavličević 1989:155). Naseljavali su područje Primorja u nekoliko etapa iz područja sjeverne Dalmacije, s područja bivših općina ninske, benkovačke i biogradske. Također su se postepeno spuštali iz planinskih naselja Liča, Sv. Jakova (Krmpota) i Veljuna prema velebitskom Podgorju. Naseljavanje primorske velebitske padine u velikoj se mjeri odvijalo tijekom Kandijskog rata (1645. – 1669.) u kojem je čitava Dalmacija od makarskog primorja do Novigrada bila poprište žestokih borbi i ratnih pustošenja (usp. Mayhew 2008:185–226). Poslije poraza Turaka u Lici (1683. – 1687.) veći dio primorskih Bunjevaca prelazi Liku i nastanjuje Pazarišta, Smiljan,

---

³ O tome više vidi u: Strčić:1995:9, Rogić 1966a:348 te u radovima Ante Glavičića, Blaženke Ljubović i Miroslava Glavičića u časopisu *Senjski zbornik* (1966, 1975, 1984, 2002).

⁴ "Prvi rimski doseljenici smjestili su se u blizini Velike Drage na prostoru nekadašnjeg naselja Dervišica u blizini sela Vidovca" (današnji Vidovac Cesarički op. a.) (Mažuran 2001:11). Prvi spomen grada Karlobaga javlja se 1251. godine pod nazivom *Scrissa* (ibid. 17).

Gospićko polje, Široku Kulu, doline Ričice i Hotuče gdje se susreću s ostalim bunjevačkim migracijskim strujama (usp. Rogić 1966:320).

Na širokom prostoru od Novog Vinodolskog do Karlobaga Bunjevci su nakon dolaska zatekli malobrojno domorodačko stanovništvo koje je u najvećoj mjeri bilo mješavina romanskog stanovništva, ilirskih plemena te slaveniziranih Vlaha stočara koji su naselili planinske dijelove ovih prostora. Njihove tragove pronalazimo u mnogim sporovima s domorodačkim stanovništvom smještenim uglavnom uz obalu. Bunjevačko stanovništvo se prilikom doseljenja miješalo s rijetkim domicilnim stanovništvom. Međutim, ono i nije bilo etnički i kulturno sasvim homogeno jer su im mjesta, odnosno regije iz kojih su se doselili na primorsku padinu (iz sjeverne Dalmacije, Benkovca, Nina, Biograda) bili samo jedna od etapa selidbe. Upravo su česte migracije odredile/uvjetovale njihov način života i identitet budući da su se na pojedinim etapama zadržavali privremeno, ali ta privremenost bila je vremenski promjenjiva, od nekoliko desetljeća do nekoliko stoljeća, pa je prirodno da su se miješali sa zatečenim stanovništvom (i bunjevačkim i drugim) i u svoj identitet inkorporirali identitete (etničke i kulturne) stanovništva s kojim su dolazili u dodir. Kulturnopovijesna preslojavanja i etnički asimilacijsko-akulturacijski procesi koji su se odvijali u širem dinarskom prostoru još od srednjeg vijeka vidljivi su u bunjevačkoj antroponimijskoj strukturi, koja upućuje na starobalkansko (vlaško-arbanaško) porijeklo ili još stariji, arbanaški ("ilirski") jezični sloj (Šarić 2008:34). M. Šarić nadalje pojašnjava:

"Vlaškokatoličke, bunjevačke skupine od 1520-ih godina kontinuirano egzistiraju na prostoru Tromeđe... Međutim, državni aparati triju imperijalnih sila rijetko kada su ih identificirali pod bunjevačkim imenom kao posebnu skupinu, odnosno nisu ih razlikovali od ostalih zajednica koje su potjecale iz vlašskog društvenopovijesnog miljea. Osmanska vlast ne pravi velike razlike među vlaškim zajednicama, pa tako ne ističe ni Bunjevce; oni su samo dio vlašskog društvenog reda (Eflakan ta' ifesi). Mletačka ih vlast kroz cijelo razdoblje ranoga novog vijeka prepoznaje samo kao katoličke Morlake (Morlachi del rito Latino), dok potvrda o bunjevačkom imenu u venecijanskom i dalmatinskim arhivima još uvijek nema. Habsburške vojnokrajiske vlasti također ističu katolički karakter pojedinih vlaških doseljenika, ali bunjevačko ime vrlo rijetko koriste. Bunjevačke doseljenike u prostoru Primorske krajine, a potom i Like i Krbave, pored

uobičajenih naziva kao što su 'uskok', 'prebjeg', nazivaju ih još katoličkim Vlasima (catholische Walahen), a ponekad i katoličkim Rašanima (Rasciani catholici). U Podunavlju, u 18. stoljeću, ugarska županijska vlast također ne upotrebljava bunjevački etnonim već ih prepoznaje kao Dalmatince i 'katoličke Race'" (2008:27)⁵.

Istraživanje Bunjevaca otežava činjenica da su zapisi o bunjevačkom imenu rijetki⁶. Na primjer, pukovnik Ivan Murgić u radu *Uspomene na gornju Krajinu s osobitim obzirom na Bunjevce* (1882), opisujući stanovnike pojedinih naselja u Primorju i Lici u kojima je službovao, donosi: "Svi se ovi još i sada sami zovu Bunjevci i kažu: mi smo vridna braća Bunjevci" (ibid. 2, 29), a u nastavku rada, opisujući etnokonfesionalnu sliku Like, piše:

"(...) Ako bi jih tko upitao, koje su vjere, njemu bi odgovorili: jedan 'ja sam hrišćanin', a drugi 'ja sam katolik, najviše Hrvat', a Bunjevac kazao je, kako sam već naveo, vaviek 'ja sam pravi Bunjevac'. Tako sam čuo u Liki odkad sama sebe pamtim, a toga ima više od pola vieka" (ibid:4, 59).

Ove zapise u radu u kojem se bavi pitanjem oblikovanja i razvoja bunjevačkog fenomena kao etničke i društvene pojave u ranome novom vijeku Šarić komentira:

"...navodi predstavljaju vjerojatno posljednja izvorna svjedočanstva ličko-primorskih Bunjevaca o vlastitome tradicionalnom («predmodernom») identitetu, a zbililo se to u trenutku kad je proces njihove integracije u hrvatski nacionalni korpus već znatno odmakao (...) Bunjevački se predmoderni etnički sadržaj u 19. i 20. stoljeću

---

⁵ Osim ovih "uobičajenih", nazivu Bunjevci "alterniraju termini *Morlachi catolichi* (u mletačkoj Dalmaciji), *Valachi catolichi*, *Rasciani catolichi*, *Katolische Ratzen*, Iliri, Horvati, *Meerkroaten*, *Likaner* (u hrvatskoj vojnoj krajini), *Raczok*, Dalmati, Illiri (u Ugarskoj). To raznoliko nazivlje ukazuje na višestruke aspekte identiteta, od sociostaleških i pokrajinskih do etnojezičnih i etnokulturnih" (Šarić 2008:30).

⁶ Prvi pisani trag o Bunjevcima pronalazimo kod Alberta Fortisa u dodatku engleskog izdanja njegova putopisa *Viaggio in Dalmatia (Travels into Dalmatia)* iz 1778. godine. Opisujući stanovnike primorskog dijela Morlačke gore (Velebita), u više navrata spominje Bunjevce: "Sami sebe nazivaju Bunjevcima, jer su došli s područja Bune u Bosni..." (1984:276–277).

transformirao u više oblika – kao integralni dio hrvatske nacije, kao hrvatska subetnija, a jednim manjim dijelom i kao zasebna etnonacionalna grupa. Razloge takvoga diferenciranog razvoja, između ostaloga, treba tražiti u povijesnom razvoju prethodnih stoljeća, tj. nasljeđu ranoga novog vijeka" (2008:15).

Istražujući današnje Bunjevce moramo imati na umu te akulturacijske i/ili asimilacijske procese. Naime, pišući o povijesti seoba i naselja u Lici i Primorju, Stjepan Pavičić ukazuje da su se s Bunjevcima intenzivno i kontinuirano miješali pojedini nebunjevački i nevlaški elementi. To se odnosi na pojedince i obitelji koji su dolazili iz agrarnih društava, dalmatinskih distrikata i otoka, s Kvarnera, s vlastelinstava u Primorju (Vinodol, Bakar, Hreljin) i Gorskom kotaru (Brod-Moravice), iz senjske vojničke posade itd. Broj takvih *naturaliziranih* Bunjevaca u 17. i 18. stoljeću i nije bio tako malen (usp. Pavičić 1962, 1966:310–378).

3. IDENTITETI: BUNJEVCI, PRIMORCI, PODGORCI...

Predaje o doseljenju Bunjevaca žive u sjećanju kazivača:

"Ustvari, pleme je Bunjevci... a Bunjevci su došli odozdo iz Hercegovine. To je bio neki nomadski narod i dosta loše smo se smjestili po brdima. Ovo domaće stanovništvo već je zauzelo bolje terene, a mi smo se smjestili po brdima: po Krivom Putu, Liču, Krmpotama... kraj vidite kakav je, tu je sve sirotinja, bijeda."⁷

Na temelju podataka iz literature saznajemo da su već u prvim godinama suživota postojale granice između domicilnog stanovništva u gradovima i stočarskog doseljenog stanovništva (Pavičić 1966:343–344).⁸ Međusobni kontakti tijekom višestoljetnog suživota rezultirali su uočavanjem razlikovnih elemenata kojima se i danas dijeli skupina *mi* od

---

⁷ Mirko Krpan *Tomíčov*, rođen (u daljnjem tekstu r.) u Krmpotskoj Luci (Drinak), živi (u daljnjem tekstu ž.) u Smokvici.

⁸ Vjerojatno je bilo i kontakata s vlaškim stanovništvom u zaleđu Senja i Novog Vinodolskog, no o simboličkim granicama između ovih dviju skupina prilikom doseljavanja nema podataka.

skupine *oni*, a većina od njih ima uporište još od doseljenja budući da je etnicitet, između ostaloga, rezultat i konkretnoga povijesnog razvoja. Zbog toga je vrlo važno ispitati i povijesne dimenzije etničnosti, tj. fenomen predmodernih etničkih grupa.

"Bunjevački ranonovovjekovni identitet predstavljao je dinamičnu kategoriju, on se razvijao, širio i sužavao ovisno o povijesnim kontekstima prostora kojim su se kretali. Ta se dinamika identiteta ogledala i u različitim percepcijama bunjevačkog etnonima, od deprecijativnog etnokonfesionalnog nadimka (npr. Dalmacija) do legitimnog pojma za jednu vjersku i etničku grupaciju (npr. Bačka)" (Šarić 2008:19–20).

Identiteti primorskih Bunjevaca različiti su, a njihova subjektivna identitetska pripadnost višeslojna i višestruka. U razgovoru s lokalnim stanovništvom utvrđeni su različiti subetnički, regionalni i lokalni identiteti.

Na istraživanom prostoru najvažnije kategorije poistovjećivanja jesu: Bunjevci, Primorci, Podgorci. Istraživanje etnosa, etniciteta i etničkog identiteta ukazuje na činjenicu da svaka zajednica/grupa temelji svoje zajedništvo i granice u odnosu na druge grupe. Grupe stvaraju klasifikacije koje govore o njihovu međuodnosu, npr. odvajaju jedne od drugih, ali ih i povezuju međusobno, čime se stvaraju sad binarne, sad višestruke opozicije, npr. *mi* i *oni* (usp. Supek 1988:31; Rihtman-Auguštin 1991:79; Grbić 1993:68–69). Na ovom prostoru osim triju mogućnosti pripadanja (Bunjevci, Primorci, Podgorci), koje su katkada istovjetne, a katkad u binarnim varijacijama, vidljive su i podjele na ruralno i urbano stanovništvo te isticanje razlikovnih elemenata prema susjednim skupinama: Kircima, Ličanima, Bodulima/Ćucima, Vlasima i Rkaćima. Prisutna je i upotreba "regionalnih", "alternativnih" i "zamjenskih" etnonima (usp. Jambrešić 1992:226). "Regionalni" se odnose na etnonime koji su rasprostranjeni u određenoj regiji (Primorci, Ličani). "Alternativni" su vezani uz pridavanje uglavnom negativnih atributa radi naglašavanja razlike između skupina u interakciji (Primorci – Bunjevci, Bunjevci – Kirci, Primorci – Podgorci, Podgorci – Bunjevci, Bunjevci – Vlasi, Bunjevci – Rkaći i sl.). "Zamjenski" etnonim označava ekspresivna i arhaična imena uglavnom temeljena na parodiziranju skupine na osnovi pojedinih njezinih karakteristika, npr. područja na kojem žive ili rekvizita kojim se služe. Ove kategorije nisu

strogo odijeljene, na primjer pojedini etnonim po postanku može biti zamjenski, no, ovisno o kontekstu, koristi se i kao alternativni⁹. Također, sami stanovnici Podgorje katkada smatraju geografskom odrednicom/regijom, a nekad kulturološkom oznakom za određeno stanovništvo – Podgorce, s time da se granice Podgorja i Podgoraca razlikuju. Stoga ove termine u tekstu koristimo kao kategorije prema razmišljanjima kazivača. Te su kategorije pripadnosti subjektivne, dakle "podrazumijevaju osjećaj i svijest o pripadnosti etničkoj grupi" (u ovom slučaju subetničkoj grupi ili regiji) "i značenje što ga ta pripadnost ima u vrijednosnom sklopu svakog pojedinca ponaosob" (Grbić 1993:69). Subjektivnu identifikaciju kazivači su potvrđivali i objektivnim markerima identiteta, tj. objektivnim elementima kulture ili kulturnih obrazaca jedne grupe (usp. *ibid.*). Kazivači su navodili međusobne razlikovne elemente, markere/simbole identiteta, koji su dolazili do izražaja ponajviše prilikom interakcije i komunikacije među zajednicama na istraživanom prostoru, kroz susrete prilikom trgovinske razmjene, odlaske na školovanje, na vjerske službe i sl. Da je etnički identitet "proces u funkciji socijalne interakcije", zaključuje i J. Grbić (1994:26) potaknuta Barthovom studijom *Ethnic Groups and Boundaries* u kojoj ovaj norveški antropolog donosi novu teoriju etniciteta. Prema Barthu kulturno distanciranje među ljudskim zajednicama nije posljedica hipotetičke geografske ili društvene izoliranosti, već upravo obrnuto, njihove interakcije (usp. 1969: 13). Stoga smatra da težište istraživanja treba prenijeti sa sadržaja etničkih grupa na njihove granice i procese koji se događaju kada se jedna grupa želi razlikovati od susjedne te da bi subjektivno poimanje vlastitog identiteta pripadnika neke grupe trebao bi biti središnji predmet proučavanja identiteta u cjelini (usp. 1969:9–38). Kolikogod je ovakvo polazište u proučavanju identiteta važno, isključivanjem objektivnih sadržaja kulture ono postaje jednodimenzionalno bez uvida u druge aspekte procesa konstrukcije identiteta jedne grupe.

Britanski sociolog Anthony D. Smith, na primjer, smatra da je etnija skupina ljudi sa zajedničkim imenom, objedinjena zajedničkim mitovima o precima, zajedničkom poviješću i kulturom, asocirana s određenim teritorijem i unutarnjim osjećajem zajedništva (1988:32).

---

⁹ Upotrebu zamjenskih i alternativnih etnonima na primjeru Seljara i Bunjevaca/Planinara vidi u Mucko (2008:232, 236).

Unatoč velikoj dislociranosti i velikoj prostornoj disperziji, bunjevačka zajednica posjeduje isto: ime (Bunjevac, Bunijevac), jezik (novoštokavsko ikavsko narječje), sjećanje (predaja o pradomovini, o porijeklu imena), vjeru (katoličanstvo) te pojedine tradicijske elemente jadransko-dinarske granične kulturne zone (fragmente iz duhovne kulture, na primjer specifične elemente svadbenih običaja¹⁰).

U skladu s ovim teorijskim promišljanjima prikazat ćemo identitete sukladno rezultatima istraživanja na terenu, od sjevernoga prema južnom Primorju, odnosno od područja Krmpota do Sv. Marije Magdalene, gdje smo dobili podatke o tome kako sami sebe identificiraju, kako se međusobno identificiraju unutar 'svoje' bunjevačke skupine te kakve su varijacije identifikacije s *Drugima* koji ne pripadaju bunjevačkoj zajednici. Napokon, u završnim razmatranjima poduprijet ćemo naše spoznaje rezultatima jednoga dijela istraživanja (komentarom elemenata svadbenih običaja) koji su, kako se pokazalo, kompatibilni s rezultatima istraživanja o procesima identifikacije.

Zasad se nećemo osvrnuti na objektivne razlikovne elemente pojedine kategorije identiteta, već samo detektirati koje sve razine identiteta postoje, odnosno koliko binarnih opozicija *mi/oni* postoji na istraživanom prostoru. Prema zemljopisnoj odrednici čitavo istraživano područje pripada pod Primorje, područje od grada Rijeke do Karlobaga (slika 1). Na tom prostoru postoji nekoliko administrativnih urbanih središta kojima gravitira stanovništvo iz zaleđa. Budući da je i lokalno stanovništvo prema njima određivalo granice svojih lokalnih zajednica, na taj će se način prikazati i grada o njihovim identitetima. Polazeći od sjevera prema jugu to su:

1. Novi Vinodolski – Krmpote
2. Senj – Krivi Put (i šire područje koje mu je gravitalo)
3. Senj – Senjska Draga, Senjsko Bilo
4. Sv. Juraj – Biljevine (naselja s lijeve strane ceste Jurjevo–Oltari–Krasno) i Volarice (naselja s desne strane) (Rogić 1966a:326).
5. Jablanac, Prizna – zaleđe (sela prema Štirovači, Šatorini, Mliništa), Cesarica i zaleđe

---

¹⁰ O zajedničkim elementima tradicijske kulture svih bunjevačkih ogranaka vidi u studiji Milane Černelić (2006) te brojnim radovima.

Slika 1. Karta s geografskim prikazom područja od Krmpota do sjeverne Dalmacije /
Figure 1: Geographic Map of the Region between Krmpote and Northern Dalmatia

6. Karlobag – zaleđe (sela prema Baškim Oštarijama) te sela uz obalu, područje Lukova Šugarja i Barić-Drage do Sv. Marije Magdalene).

Najsjevernija točka gdje žive primorski Bunjevci zaleđe je Novoga Vinodolskog, područje Krmpota¹¹. Svi kazivači Krmpočani smatraju se Bunjevcima:

"Tu su vam sve Bunjevci, ima davno da su se tu doselili, prije 600 godina bježali su pred Turcima iz Bosne, postojbina im je kod rijeke Bune...¹² Tu su sve Bunjevci, štokavci (...) mi smo i Bunjevci i Krmpočani¹³." Na upit: gdje žive Primorci? – ista kazivačica odgovorila je: "To se i mi zovemo, ovo je Primorje. Mi smo i Primorci i Bunjevci i Krmpočani."

U ovom iskazu vidimo istodobnu pripadnost lokalnom identitetu (Krmpočani) i regionalnom (Primorci) i subetničkom (Bunjevci). Osim ovakvoga identifikacijskog određenja, Krmpočani Primorcima smatraju stanovništvo koje živi uz obalu, od 100 do 200 m n. v., a često kao granicu navode Jadransku magistralu. Kao razlikovne elemente između Bunjevaca i Primoraca navode jezik, odnosno dijalekt. Bunjevci su štokavci, a stanovnici Novoga Vinodolskog, Ledenica, Crikvenice, Bribira su čakavci. Stanovnici jasno razlučuju Primorje, no na upit o Bunjevcima poneki kazivači iz Primorja, osim što su navodili područje Krmpota, najčešće su nabrajali bunjevačka prezimena. Do druge polovine 20. stoljeća Bunjevci su živjeli u ruralnom zaleđu, a od 1960-ih godina iz ruralnih se područja sele prema gradovima i miješaju se s domicilnim stanovništvom. U prvoj polovini 20. stoljeća razlikovni elementi bili su jezik i način života, a kazivači su također isticali nedostatak kulturnog inventara. Konstrukcija identiteta krmpotskih

---

¹¹ U područje Krmpota pripadaju sela: Bile, Drinak, Jakovo Polje (Sv. Jakov) koje je centar područja i u kojem se nalazila škola, trgovina i crkva. Zatim: Javorje, Klenovica–Žrnovnica (granično područje), Krmpotske Vodice, Luka Krmpotska, Podmelnik, Povile, Ruševo Krmpotsko, Sibirj Krmpotski, Smokvica Krmpotska i Zabukovac (ujedno najviše naseljeno mjesto, nalazi se na nadmorskoj visini od 860 m).

¹² Anton Butorac r. Javorje (Krmpote), živio u Rijeci, u mirovini ž. u Javorju.

¹³ Olga Pečanić, Jakovo Polje, Krmpote.

Bunjevaca temelji se na snažnom osjećaju "drugosti" u odnosu prema građanima Novoga Vinodolskog (usp. Mucko 2008:236–238).

Preseljenjem u primorska mjesta i odlaskom na školovanje ovi objektivni markeri identiteta gube se, ali ostaju simbolične granice uglavnom bazirane na prezimenima. Osim Primoraca, Krmpočani jasno prepoznaju još neke Druge u svojoj okolini; to su stanovnici Ledenika: "A oni su Kirci."¹⁴ Naziv Kirci ovo je stanovništvo dobilo prema izvoru svojih prihoda "zato sto su im preci bili kirijaši..."¹⁵ Za Krmpočane Bunjevci još žive na Krivom Putu, Senjskom Bilu, području oko Senja, u Gorskom kotaru, Liču, Sv. Jurju i zaleđu sve do Dalmacije. Kao Druge Krmpočani prepoznaju i nešto udaljenije susjede Ličane, a poneki su kazivači svjesni da "Bunjevaca ima i u Lici oko Perušića, Josipdola, pa prema Modrušu, lijevo od Lujzijane"¹⁶.

Većina Krmpočana zna da su oni samo jedan od bunjevačkih ogranaka i da velik dio Bunjevaca živi u Vojvodini:

"Bunjevci žive ovde i u Vojvodini... Nema razlike, oni su tu došli iz Hercegovine. E, odakle? A odakle je reka Buna (smijeh)... a doseljavali su se...¹⁷ Mi smo Bunjevci, selili smo pred Turcima tu iz Hercegovine, jedno pleme je otišlo u Suboticu i u Mađarsku, drugi dio u Gorski kotar u Mrkopalj, a mi smo ovde došli u područje Liča..."¹⁸.

B. Mucko razmatra "processe konstrukcije i življenja identiteta bunjevačkog stanovništva u zaleđu Novoga Vinodolskog i Svetog Jurja". Uočava da "u interakciji s urbanim primorskim središtima, Bunjevci iz zaleđa predstavljaju ruralni pol simboličke opreke urbano/ruralno. Na temelju nje atribuiran im je osjećaj "drugosti" kojeg oni, u ovisnosti o lokalnim (objektivnim) odnosima moći, ili prihvaćaju pasivno ili mu se aktivno (simbolički) odupiru" (2008:213).

---

¹⁴ Olga Pečanić, Jakovo Polje, Krmpote.

¹⁵ Anton Butorac r. Javorje (Krmpote), živio u Rijeci, u mirovini ž. u Javorju.

¹⁶ Mirko Krpan *Tomićov*, r. u Krmpotskoj Luci (Drinku), ž. u Smokvici.

¹⁷ Desanka Blažević, r. u Požegi, ž. u Smokvici Krmpotskoj u mirovini, suprug je porijeklom iz Krmpota.

¹⁸ Stjepan Vukelić *Markaš* r. u Bilama (Krmpote), ž. u Novom Vinodolskom.

Na području Krivoga Puta Bunjevcima se smatra stanovništvo koje stalno živi na nadmorskim visinama od oko 500 m n. v. naviše (u naseljima Klarićevac, Francikovac, Alan, Podbilo, Krivi Put, Veljun, Mrzli Dol s pripadajućima zaselcima te Vratruša, Šušanj, Kosova Buljima), a Primorcima smatraju stanovništvo koje je zimi živjelo uz obalu, do 200 m n. v. (Bunica, Sv. Ilija, Cupina, Sv. Jelena, Špalji i sl.), stanovništvo koje se u proljeće selilo na ljetne stanove prema planinskim pašnjacima i stalnim naseljima na višim nadmorskim visinama (usp. Rajković 2005: 273–316). Od svih prostora naseljenih Bunjevcima krivoputsko je područje specifično stoga što je na višim nadmorskim visinama već živjelo stalno stanovništvo. Primorci iz navedenih primorskih naselja smatraju se Primorcima i Bunjevcima. Osnovna razlika između Primoraca–Bunjevaca i Bunjevaca u prvoj polovini 20. stoljeća bila je u gospodarstvu. Osim primarnih gospodarskih grana kojima se svi bave, poput stočarstva, zemljoradnje i sl., osnovna zanimanja muškaraca Primoraca (isto kao i Krmpočana) bio je rad s kamenom, klesarski i zidarski poslovi, u odnosu na Bunjevce koji su živjeli na višim nadmorskim visinama blizu šuma i bavili se šumarskim poslovima i "kirijanjem" (izvlačenjem drvenih trupaca iz šume, op. a, pr. Alan).

Na području Senjskog Bila sve stanovništvo u ruralnom zaleđu smatra se Bunjevcima¹⁹. Ovdje nema podjele na Primorce i Bunjevce. Možda je tome razlog da su stanovnici u svim selima Senjske Drage i Senjskog Bila čitavu godinu stanovali u jednoj kući, odnosno nisu se selili na ljetne stanove jer je dolazak do zemlje zbog dobre prometne povezanosti bio lak budući da glavna cesta od Senja prolazi Senjskom Dragom preko Vratnika do Like. Stanovnicima Senjskog Bila i Senjske Drage glavna su opreka građani Senja. N. Škrbić Alempijević razmatra stvaranje simboličnih granica između primorskih Bunjevaca i stanovnika grada Senja. Autorica analizira strategije autoidentifikacije Bunjevaca pri kojima se oni određuju kao "senjski drugi". Razlažući simbolični inventar koji pripadnici bunjevačke skupine ističu kao razlikovni u odnosu na kulturnu praksu gradskog stanovništva, autorica zaključuje:

"Popis obilježja koja... navode kao razlikovna spram gradskog stila življenja, uglavnom se odnosi na tri kategorije: način odijevanja,

---

¹⁹ Pod Senjsko Bilo pripada selo Stolac, sa zaselcima, primjerice: Liskovac, Ljubežine, Rončević Dolac, Alan, Žukalj (detaljnije usp. Rogić 1966a:325–326).

odnosno narodnu nošnju, zatim određenu gospodarsku specifičnost, te govor (2003: 427)."

Senjani govore čakavštinom, a Bunjevci iz Senjske Drage novoštokavštinom,²⁰ dakle isto kao Krmpočani i Krivopučani. Stanovnici Senjske Drage i Senjskog Bila Podgorce smatraju Podgorcima i Bunjevcima također zbog govora i gospodarske osnove života. Prema njima Podgorje je područje od Sv. Jurja, odnosno od Adžić Lokve, prema jugu do završetka južnog Velebita. Za ovo područje svi su navodili "puno surovije načine života". Isticali su dolazak djece iz Podgorja u "službu" ("slugane")²¹ i dolazak u prošnju s vukom u njihova sela.²² Bogatijim smatraju krivoputsko područje, i to zbog boljih odlika terena, ističući da je "Krivi Put područje bogato zemljom, dok je na području Podgorja kamen". Kazivači su također isticali da je krivoputsko i krmpotsko područje, zatim sela u Senjskoj Dragi i Sv. Juraj, "bilo bogatije od područja Senjskog Bila i da su djeca s ovih prostora odlazila ondje služiti" (Rajković 2003:553).

Geografski Senjska Draga je granica između Velike Kapele i Sjevernog Velebita. Velebitsko Podgorje geografski počinje od sjevernog Velebita, odnosno Senjske Drage, koja uz obalu završava gradom Senjom. Područje Podgorja naziv je za dio Primorja između grada Senja i rijeke Zrmanje²³. No ova geografska podjela ne znači i kulturološku podjelu, odnosno ona nije identična svijesti kazivača gdje počinje Podgorje. Dakako,

---

²⁰ Više o dijalektološkoj pripadnosti stanovništva ovih prostora vidi u radovima: Moguš, Milan. 1966. Današnji senjski govor. *Senjski zbornik* 2:5–152; Zečević, Vesna. 1980. Dijalekatski kontakti u Senju. *Senjski zbornik* 8:293–298.

²¹ O djeci u službi vidi u radovima: Vene 2008; Rajković 2003, 2005, 2008.

²² Vuk je bio najveći napasnik ovog kraja te je njegovo ubojstvo bio ponos koji se obilježavao ritualnim ophodom. Iz područja Krmpota, Krivoga Puta i Senjskoga Bila o samim lovcima ovisilo je hoće li obilaziti s vukom i koliku će udaljenost prijeći, dok su stanovnici iz podgorskih sela često obilazili širu regiju. Kazivači iz Krivog Puta i Senjskog Bila navodili su da su oni dolazili k njima s vukom jer su oni i inače "navikli prosit" (usp. Rajković 2008: 272). I na području Podgorja stanovnici ističu kako su to najčešće odlazili stanovnici koji su i inače prosili: "E, oni baš oko Jablanca su to radili, pjevaj pjesme o vuku ... i s guslama (su) pivali." Na ovaj način Podgorci su spajali prošnju s vukom i prošnje uz glazbu.

²³ www.lickosenjska.com/?page=podgorje (12. 12. 2009.).

velik dio kazivača, i to onih sjeverno od grada Senja, prema Krivom Putu i Krmpotama, smatraju da Podgorje počinje već od grada Senja, a prema velikom broju kazivača Podgorje počinje od Sv. Jurja. Kazivači objašnjavaju da je to prostor "sve ispod Velebita"²⁴, koji završava gdje i južni Velebit, na granici s Dalmacijom. Prema kazivanju Nikole Vukića Nike, Nikice iz Bristovaca iz Sv. Marija Magdalene: "Velebit završava tu na ovom kanalu, tu počima prema gore." I pritom je kazivač pokazao na kanal kojim završava Velebit, a nalazi se iza njegove kuće²⁵.

Dakle, lokalnom stanovništvu granice su kulturološke, a svjesni su i geografskih granica, što su objasnili na praktičnom primjeru pisanja pisama:

"Granica Podgorja je od Sv. Jurja do Karlobaga. Sve je ovo i Primorje. Kad smo pisali pisma iz vojske, pisali smo adresu, recimo, Dušikrava, pošta Senj, Hrvatsko Primorje... zove se Podgorje jer je pod gorom... ovo nisu Bunjevci, Podgorci nisu Bunjevci. Bunjevci su došli s rijeke Bune i oni su oko Senja pa do Novog (Vinodolskog)... Bunjevci su u Senju i oni iza, iz Krivog Puta..."

U ovom kazivanju vidljiva je regionalna pripadnost Primorju i Podgorju. Da bi pojasnio po njegovu mišljenju glavni marker podgorskog identiteta, kazivač je nastavio:

"Nas u Senju zovu Podgorci (...) mostić je u Sv. Jurju, a njih kažu: Podaj majko, od mostića! Preko kanala sve prema ovde u Senju su zvali: Podaj majko od mostića ... to je bilo u šali kad bi radili zajedno. Mi se na to nismo ljutili, to je stvarno tako bilo. A danas nosimo tašnicu, danas smo gospoda. Al i oni su oko Senja bili sirotinja, a kad bi neko ovde bio ružan, onda bi mu ovde rekli: Ti ko da si iz Sv. Jurja!"²⁶

---

²⁴ Anton Butorac r. u Javorju (Krmpote), ž. u Rijeci, u mirovini ž. u Javorju; Olga Pečanić, Jakovo Polje, Krmpote.

²⁵ U unutrašnjosti Velebit završava na rijeci Zrmanji. Dakle uz sliv rijeke Zrmanje od Obrovca do Novigradskog mora. Granično kontinentalno regionalno područje je Bukovica (Knin i Benkovac), a uz obalu gornji Ravni kotari (Posedarje, Novigrad).

²⁶ Ivan Dešić Kuražin, Dušikrava, ž. u Senju. Razgovoru s ovim kazivačem uz Marijetu Rajković prisustvovao je student Bojan Mucko koji je istraživao temu prosjačenja.

U ovom kazivanju ujedno uočavamo razlikovni element u lokalnim zajednicama s izdvajanjem sv. Jurja. Sv. Juraj je mjesto na obali od kojeg se cestom preko Oltara dolazi do Krasna, odnosno do Like. Na ovoj cesti u prvoj polovini 20. stoljeća bila su mnoga stalna naselja (Lopci, Matešić Pod, Razbojišta, Pandore i najviše selo prema Krasnu – Markovići, usp. Rogić 1966a 325–326). Sv. Jurju gravitiraju i obližnja obalna sela s objiju strana. Od većih mjesta Sv. Juraj zapadno graniči s gradom Senjom, a istočno s Lukovom.

Svi kazivači područje od Senja do Sv. Jurja kulturološki smatraju *Primorjem*, poneki su isticali da velebitsko Podgorje počinje od početka Velebita, tj. Senja, ali da je to samo geografska odrednica.

Stanovnici Jurjeva nazivaju sva naselja na južnim padinama Velebita, udaljena više ili manje od mora, Planina, a njihove stanovnike planinari, gornjaši; obrnuto ovi selo Jurjevo zovu Selo, a njegove stanovnike seljari. Staro ime Bunjevci ... postoji, i stanovnici planinskih sela ne smatraju to ime uvredljivim, ali u govoru starih Jurjevčana taj naziv imao je pejorativni prizvuk (Ča ti je Bunjevac, da nema nosom travu bi pasa) (Rogić 1966a:326).

Pedesetak godina kasnije nalazimo slične podatke. Stanovnici Sv. Jurja sebe nazivaju Seljarima,²⁷ a Bunjevcima i Planinarima smatraju ruralno stanovništvo uz cestu prema Krasnom. Nazivi Bunjevci i Planinari koriste se kao sinonimi. "Planinari – to je jedna malo ljepša verzija... Pa Bunjevci – to je malo uvredljiva..." (Mucko 2008:228). S Bunjevcima Seljari dijele i zajedničko štokavsko narječje, običaje, pa i podrijetlo. Seljari su oni stanovnici Sv. Jurja koji tamo žive "najmanje 200, 300 godina", ali svoje podrijetlo vuku također iz Planine. Na osnovi ovoga Mucko zaključuje da

je opreka, osim na temelju uočavanja objektivnih razlika u oblicima tradicijskog gospodarstva, izgrađena i na temelju mentalnog, simboličkog razgraničenja: Seljari kao elitna skupina mještana. Opreka Seljari/Bunjevci u svojoj biti opreka je oblika: urbano/ruralno i ima vrijednosni karakter... (ibid.:229).

Vidljive razlike između Seljara i Bunjevaca u prvoj polovini 20. stoljeća bile su u načinu privređivanja. U Sv. Jurju stanovništvo se bavilo

---

²⁷ Kazivačima nije bilo poznato podrijetlo naziva *Seljari* kojim se naziva stanovništvo Sv. Jurja. Povezivali su ga uz Sv. Juraj kao veliko selo, odnosno mjesto (Mucko 2008:228).

ribarstvom, vinogradarstvom, radili su kao mornari i lučki radnici koji su tovarili drvo na brodove, u selu je bilo trgovina i zanatlija (zidara, "tišljara", opančara), a na brdskim ruralnim područjima stanovništvo se bavilo poljoprivredom, stočarstvom i šumskim radovima ("kirijanjem") (usp. Rogić 1966a 326; Mucko 2008:229). Razlika je bila i u govoru.

Dok su svi gornjaši bez izuzetka najčistiji štokavci-ikavci s novom akcentuacijom, dotle su Jurjevčani govorili mješavinom štokavsko-ikavsko-čakavskom (Rogić 1966a:327).

Za vrijeme terenskog istraživanja 2007. godine stanovništvo ruralnog zaleđa Sv. Jurja bilo je podvojeno u mišljenju jesu li Bunjevci ili ne. No svi se slažu da njih stanovnici Sv. Jurja smatraju Bunjevcima:

Pa to smo kao mi – Bunjevci. (...) Prije mi (silazili) dolje k maši, dolje nam je crkva (u Sv. Jurju), onda Seljari reci: 'Evo Bunjevaca.' Mi smo kao Bunjevci,²⁸ Sveti Juraj zove nas gore Bunjevci; ovo sve gore – tobož da smo Bunjevci, jel!;²⁹ E, nitko neće reć za sebe da je Bunjevac, jel! To se kaže tako, Bunjevac, jel, a sad koliko mi jesmo ili nismo, to bi ja teško odgovorit znao... Uglavnom, mi smatramo se, da – Bunjevci; to se zove Bunjevci, al koliko je to istinito, koliko je to točno, to ne znam³⁰ (usp. Mucko 2008:230–231).

Etnonim Bunjevci u zaleđu Sv. Jurja koristi se dakle prvenstveno kao etnonim alternativnog tipa koji više govori "o osjećaju razlike, vlastitom/tuđem osjećaju drugog i drugačijeg identiteta", nego što identificira "jasno razlučive, homogene etničke skupine" (Jambrešić 1992:226). Za stanovništvo koje živi na planinskom prijevoju prema Krasnom, tj. Lici, podgorska sela su istočnije od Sv. Jurja: "Podgorje vam je već tamo od Adžić Lokve... mi računamo dalje (...) prema Karlobagu. Da, kao Podgorci, recimo to se broji Podgorci, a mi smo Primorci, recimo je li, do Senja" kazao je Ivan Miškulin iz Razbojišta (Mucko 2008:27).

---

²⁸ Ivan Miškulin, Razbojišta.

²⁹ Vinko Vrban, Matešić Pod.

³⁰ Ivan Lopac, Lopci.

Od Sv. Jurja do završetka Velebita prostire se područje koje kazivači smatraju Podgorjem. Seljari se ne smatraju Podgorcima. Kao najvažniji marker identiteta Podgoraca svi ističu odlazak u prošnju, po kojoj je ovo područje u razdoblju između dvaju svjetskih ratova bilo poznato. Podgorci su prosili pružajući ruku i moleći: "Podaj, majko"³¹. No nisu svi Podgorci prosili. Početkom 20. stoljeća prosjaci su bili iz Jablanca, Prizne, Cesarica i zaselaka koji su im pripadali. Iz ovih sela odlazili su u prošnju i u druga podgorska sela, primjerice u Sv. Juraj i u Lukovo Šugarje – dakle i na sjeverne i na južne granice regije. Nakon Drugoga svjetskoga rata kada više nije bilo prosjaka, naziv "Podaj majko" širi se regijom, i to ne više kao oznaka za sve prosjake, nego generalizirana na jedan viši stupanj – kao oznaka za sve stanovnike sjevernog Podgorja iz kojega su dolazili pojedinačni prosjaci: "E ti si odole – Podaj majko?" (usp. Mucko 2009: 291).

Mucko uočava da se stigma širi na sve stanovnike sjevernog dijela Podgorja, bez obzira na to jesu li u prošlosti prosjačili ili ne" (ibid.). Pojedini kazivači nisu mogli odrediti jasnu razliku između Primorja i Podgorja, tj. te su nazive koristili kao sinonime. Tome najbolje svjedoči dio razgovora s bračnim parom iz Živih Bunara – Marijom i Vladimirom Balen.

V. B: "E, jedni (ovo) zovu Primorje, a Primorje se, po mom, zove tamo Novi i od Senja prema Novom."

M. B: "A i ovo je, sve pod Hrvatsko primorje spada..."

V. B: "Da i ovo zovu Hrvatsko primorje, kao što i jest."

M. B: "Ali je zapravo ovo Podgorje."

V. B: "A mi smo Podgorci" (usp. Mucko 2008: 226–227).

U ovom kazivanju vidljivo je miješanje i preplitanje većih regionalnih/geografskih odrednica (Hrvatsko primorje) i manjih (velebitsko Podgorje) i/ili kulturoloških koje stanovništvo opisuje načinom života Podgoraca (Podgorje).

Određeni broj kazivača smatra se isključivo Podgorcima, dok Primorcima smatraju one koji žive uz more i okrenuti su ribarstvu i pomorstvu (Lukovo, Donja Klada, Donji Starigrad, Stinica, Jablanac,

---

³¹ Više o semiotičkoj analizi podgorskog identiteta i prosjačenju u Podgorju vidi u radu Mucko 2009.

Cesarica, Barić Draga...). Istodobno se dio stanovništva smatra i Primorcima i Podgorcima pritom ne navodeći objašnjenje zašto sebe tako označavaju, dok poneki to objašnjavaju geografskim odrednicama. Dakle, u širem prostoru Primorja prostor padina Velebita prema moru čini Podgorje (odnosno velebitsko Podgorje). Dio stanovništva dijeli se na Podgorce i Primorce. Pri ovoj drugoj podjeli Primorci su oni koji žive uz more, a Podgorci oni koji žive također uz more, ali na oko 200 m n. v. i koji su se ljeti selili na ljetne stanove (Gornja Klada, Rogići, Modrići, Bralići, Čačići, Gradina Priznanska...). Kao razlikovni element svi kazivači navodili su razlike u izvorima prihoda, a time i načinu života: "Razlika je bila dosta velika. Ovi su ljudi gore više bili čobani, pa su imali zemlje, pa su kopali, nosili to. A naši ljudi su bile žene od pomoraca. I moj muž je bio pomorac (...), ljudi bili pomorci, svašta se moglo kupit (...). Lipo smo vi vako živili ova selca uz more, gospodski, pomorci bili, imali svoje brodove" – kazala je Marija Barić, rodom iz Tribnja, a živi u Barić Dragi.

Velik dio Podgoraca, dakle oni koji su selili na ljetne stanove, sebe smatra i Bunjevcima, ili ih tako zovu Primorci koji se ne sele, za koje su Podgorci, Bunjevci i Gorštaci sinonimi. Ove podjele ponekad nisu posve jasno razlučive. One variraju prema predodžbama pojedinaca ili obitelji. Često je najvidljiviji simbol/odrednica identiteta prezime. I u nekim primorskim mjestima stanovništvo sebe smatra Bunjevcima, na primjer u Starigradu. Starigrad je u međuratnom razdoblju bilo veće mjesto na obali čiji su stanovnici bili mornari, ribari, trgovci, zanatlije... Da su razlike u identitetu zaista subjektivnog karaktera, svjedoče još dva kazivanja iz Barić Drage. Nikola Barić kazao je: "A Bunjevci što se nazivaju, ovi starigradski kod Senja...", negirajući pripadnost Bunjevcima, dok njegov rođak, susjed i imenjaka Nikola Barić Niko smatra: "Bunjevci da, jesmo... ove krajeve baš Bunjevci zovu..."

Kazivači su često ispreplitali objašnjenje granica zajednica komparirajući geografski smještaj pojedine zajednice, zatim izvore prihoda i dijalekt te povlačeći paralele između dviju sličnih zajednica. Što se više približavamo južnom Velebitu, komparacija Bunjevaca i Vlaha je izraženija:

"Bunjevci su ljudi koji su živjeli u gorskih dijelovima, od riječi Bunja potječe, što je riječ za kamen, bunja. Bunjevac je riječ za ljude iz tih sela. A ima Bunjevaca i u Slavoniji... mi smo Primorci, a ovi što su u

brdima, Ledeniku, Šušnju, ... ti Bunjevci su slični Vlasima... a Vlasi su imali velika stada ovaca, oni su tamo prema Bosni... Bunjevci govore ko i mi, a Ličani govore drugačije, isto su ikavci, ali imaju drugačiji naglasak."³²

Stanovništvo Krmpota, Senjske Drage i Sv. Jurja nije imalo potrebu isticati nacionalni identitet. Što se više približavamo Karlobagu, uočljivo je jače isticanje nacionalnog, hrvatskog identiteta, a pridavanje manje važnosti regionalnom i subetničkom identitetu. Na području Prizne, pod utjecajem događanja na ovom prostoru tijekom Drugoga svjetskoga rata, kazivači su isticali: "nije bitno tko je Bunjevac, tko Podgorac", da su oni tu svi Hrvati. Kazivač Juraj Matijević Juki iz Gustih Zidina (Prizna), na primjer, smatrao je jedinim bitnim da se naglasi kako ovdje žive "samo Hrvati". Kasnije, kroz nastavak razgovora o komunikaciji i trgovini sa susjednim zajednicama, kazao je da oni otočane zovu Ćuci, a oni njih Bunjevci i Vlasi. Kazivač je također imao potrebu detaljno objasniti da oni nisu Vlasi, a Bunjevce nije htio komentirati. Na prostoru južnije od Karlobaga prema granici sa sjevernom Dalmacijom na području Sv. Marije Magdalene gubi se osjećaj subjektivne pripadnosti bunjevačkoj skupini.

Razlozi preplitanja bunjevačkog identiteta s primorskim i podgorskim te geografskih i kulturoloških granica mogu se tražiti u preplitanju etničkih, lokalnih i regionalnih identiteta. U Podgorju se gubi bunjevački identitet, a zanimljivo je da je upravo ovdje granica različitog poimanja pojma Bunjevac. Naprotiv, kazivači u Krmpotama, Krivome Putu i Senjskome Bilu jasno ističu svoj bunjevački identitet i nemaju oko njega dvojbi, bez negativnih konotacija, osim stanovitog osjećaja inferiornosti (izraženog nešto više u Senjskome Bilu, donekle i u Krivome Putu). U Podgorju bunjevački etnonim počinje dobivati porugljive konotacije u izraženim opozicijama prema Drugim u tim sredinama, u prvom redu u opoziciji onih koji žive uz more i onih koji žive u planini. Jedni druge smatraju inferiornijima prema sebi. Zanimljivo da u Senjskom Bilu, gdje se stanovništvo jasno identificira kao Bunjevci, imaju osjećaj manje vrijednosti u odnosu prema urbanom stanovništvu, dok ih drugdje Drugi takvima smatraju, a oni sami ističu određene vlastite osobitosti kao prednosti spram Drugih. Danas bunjevačko

---

³² Ivica Miletić, Karlobag.

stanovništvo na području Krivoga Puta i Senjskoga Bila te Bunjevci u samome Senju s ponosom ističu svoje bunjevačko porijeklo jer za to imaju javnu potvrdu poput stalnog etnografskog muzejskog postava u Muzeju grada Senja te postojanja nogometnog kluba *Bunjevac* na Krivome Putu. Na području Krmpota i Krivoga Puta, dakle na području sjeverno od grada Senja, gdje je bunjevački identitet neupitan, bunjevačke skupine imaju najduži kontinuitet boravka, od pet stoljeća, što sasvim sigurno ima odraza i na konstrukciju njihova identiteta. Područje južno od grada Senja bilo je u nekoliko navrata duže vrijeme opustošeno i na njega se bunjevačke skupine stanovništva naseljavaju kasnije, i to iz više pravaca.

Za mnoge kazivače u međuratnom razdoblju čitav život odvijao se unutar seoske zajednice. Međutim, između dvaju svjetskih ratova važna je bila i komunikacija sa susjednim zajednicama, i to prilikom trgovinskih razmjena. Komunikacija stanovnika s istraživanog prostora bila je sa susjedima na kopnu, najčešće Ličanima, te s otočanima: Pažanima i Rabljanima. Juraj Matijević Juki iz Gustih Zidina (Prizna) isprepleo je naraciju o trgovinskoj razmjeni i identitetima susjednih skupina:

"Onda mi smo vozili, to se stalno išlo... mi ove s otoka zovemo Ćuci, oni su Boduli, a oni nas zovu Vlaji i Bunjevci... mi smo š njima trgovali uvijek."

Osim dobrih odnosa na obostranu korist, među djecom je bilo i sukoba, kako danas kazivači objašnjavaju, iz neznanja:

"Ove Gorštake iz Ledenika mi smo zvali Bunjevci, a oni nas Podgorci. Pažane smo zvali Ćukovi, a oni nas Vlasi. A šta smo mi dica znali? Mislili smo da su Vlasi Srbi pa se tuci zašto nas tako zovu. Oni su tu dolazili u crnim barkama oblijepljenim smolom, pa prodaj i minjaj robu, a mi dica se tuci i kamenaj ih."³³

U ovom kazivanju ujedno se potvrđuje da isto stanovništvo, u ovom primjeru Karlobaga čiji stanovnici sebe smatraju Primorcima, jedna zajednica smatra Podgorcima, a druga Vlasima, a obje su u ovom slučaju pejorativnog karaktera.

---

³³ Ivica Miletić, Karlobag.

U ovom kratkom pregledu subjektivnih razina identiteta zajednica, koje se nerijetko zasnivaju i na objektivnom sadržaju kulture, namjera nam je bila ukazati na mnoštvo oblika pripadnosti istraživanoga stanovništva na domicilnom prostoru. Etnološko istraživanje identiteta na ovome području ukazuje na složene identifikacijske/dezintegracijske procese budući da je ono i nakon doseljavanja Bunjevaca u 17. stoljeću sve do današnjih dana izrazito migratorno. Migracije s ovih prostora bile su unutarnje – i to u drugu lokalnu zajednicu: bliže urbano mjesto (Novi Vinodolski, Senj, Sv. Juraj, Karlobag), u drugu ruralnu regiju (Slavonija), urbano veće središte (Rijeka, Zagreb) – i vanjske (na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće i prvim desetljećima 20. stoljeća transkontinentalne u SAD i Kanadu, a 60-ih i 70-ih godina 20. stoljeća u zapadnu Europu, tzv. gastarbajterske migracije). Migracijske mobilnosti u ovome pregledu neće se nadalje raščlanjivati jer se zbog svoje kompleksnosti ne mogu u jednom ovakvom kraćem članku obuhvatiti.³⁴ Dakle, i nakon doseljavanja na prostor Primorja Bunjevci iskazuju kontinuiranu sklonost migracijama, počevši od sezonskih gospodarski uvjetovanih migracija do spomenutih unutarnjih i vanjskih, uvjetovano načinom života i društveno-ekonomskim prilikama, ali i naslijeđenim mentalitetom, koji također ima važnu ulogu u stvaranju simboličkih i stvarnih granica spram Drugih (na primjer, spomenimo samo opću gospodarsku opreku: stočari – ribari, pomorci).

Etničku grupu ili zajednicu čini kolektiv čije članove, sinkronijski i dijakronijski, mogu povezivati: porijeklo, povijest, pojedini elementi kulture (jezik, običaji, religija), teritorij, ekonomski interesi itd. Etnicitet je prema pojedinim teoretičarima primordijalna veza koja potječe iz datosti, društvenog postojanja, stječe se rođenjem unutar određenoga govornog područja, a zadržava se prakticiranjem utemeljenih društvenih praksi (usp. Geertz 1973:259). Za etnologe je prihvatljiva jednostavna definicija: "osobno poistovjećivanje s vlastitom kulturom" (Gellner 1977:214). Svaki kolektivni identitet temelji se na osjećaju zajedničkog iskustva, projekciji zajedničke prošlosti i budućnosti. Svaki je identitet

---

³⁴ O aspektima, konstrukciji i dezintegraciji identiteta primorskih Bunjevaca nakon suvremenih migracijskih procesa više vidi u poglavlju 7.4. *Bunjevci, Primorci, Podgorci, Ličani, Hrvati?* u Rajković Iveta (2010).

u biti simboličkog karaktera, a zajednice komuniciraju i identificiraju se na simboličkoj osnovi. Tako, na primjer, na širem prostoru Podgorja u međuratnom razdoblju kazivači su spram Drugih navodili razlike u govoru (dijalektu), načinu odijevanja i privređivanju, dakle iste one razlike koje navodi N. Škrbić Alempijević za područje Senjskog Bila (2003:431–440). Najčešće su kazivanja započinjala konstatacijom da "su svi bili sirotinja", a eventualne vidljive razlike bile su između imućnijih stanovnika bližih urbanih središta i ruralnog zaleđa. Istraživanja su također ukazala na važnost percipiranja identiteta vezanog uz način privređivanja i profesije, što bi se također moglo razmotriti kao zasebnu tematsku cjelinu jer ukazuje na svu složenost identitetskih odrednica na više razina. Identitet primorskih Bunjevaca često je ocrtan i određenim inferiornim značajkama koje oni sami sebi pripisuju u odnosu na Druge ili to čine Drugi u odnosu na njih, premda se i ta razina opozicije ne može posve generalizirati jer je u nekim područjima bunjevački identitet percipiran kao superioran Drugima u okruženju sa stajališta onih koji sebe smatraju Bunjevcima (usp. Škrbić Alempijević 2003; Mucko 2008: 219–223, 232, 236).

U ovom radu namjera nam nije bila izdvajati objektivne markere identiteta, premda su i oni u suodnosu sa subjektivnim također djelomično obuhvaćeni, jer ih nije uvijek moguće sasvim odvojeno razmatrati. Za cjelovitu predodžbu o stanovništvu na ovom prostoru trebalo bi istraživanja nastaviti i u tom smjeru. Pokazatelja o objektivnom sadržaju kulture kao mogućim markerima identiteta ima u brojnim objavljenim i ponekim neobjavljenim radovima o primorskim Bunjevcima pa bi i ti aspekti konstrukcije identiteta mogli biti temom jedne posebne studije. U ovome radu ukazalo se na svu složenost istraživanja identiteta jedne subetničke skupine, a posebna pozornost mogla bi se posvetiti i čimbenicima dezintegracije bunjevačkog identiteta na lokalnoj razini na nekim područjima Primorja.

U daljnjim istraživanjima trebalo bi nadalje istražiti i kako ovo stanovništvo percipiraju Drugi u domicilnom okruženju (Kirici, Boduli–Čuci, Ličani, Vlasi...), no to bi također mogla biti tema nekog drugog rada. Sveobuhvatnija slika o tradicijskoj kulturi, odnosno o kulturnom i etničkom identitetu Bunjevaca, planira se dobiti komparativnom analizom razvoja identiteta svakog od triju bunjevačkih ogranaka, dakle, holističkim

pristupom istraživanju višeslojnog identiteta svih bunjevačkih ogranaka (usp. Černelić 2005:27–28). Autorica također naglašava povezivanje istraživanja problematike bunjevačkog identiteta s istraživanjem bunjevačke etnogeneze.

"Istraživanjem etnogeneze jedne takve grupe, zapravo, počinjemo dobivati uvid u problematiku koja se tiče pitanja njihova identiteta u povijesnom kontekstu. Stoga je pitanje identiteta Bunjevaca kao etničke grupe u prošlosti važno, s obzirom na povijesne okolnosti koje su uzrokovale njihovo razdvajanje u 17. stoljeću i na posljedice tog razdvajanja, koje su utjecale na etnokulturni razvoj svih njihovih raseljenih ogranaka. Ako zanemarimo pitanje njihove etnogeneze, ne možemo dobiti pravi i jasni uvid u oblikovanje njihovog identiteta u prošlosti" (ibid. 27).

Na taj se način istraživanju konstrukcije bunjevačkog identiteta pristupa višedimenzionalno, uzimajući u obzir kako objektivne, tako i subjektivne aspekte njihova etniciteta kroz povijesnu perspektivu (ibid. 28).³⁵ Neka od razmišljanja temeljena na ovim teorijskim postavkama pokušat će se uobličiti u sljedećem završnom poglavlju.

4. UMJESTO ZAKLJUČKA: POVIJESNA PERSPEKTIVA I SUODNOS IDENTITETA I ETNOKULTURNIH PROCESA OBLIKOVANJA BUNJEVACA

U skladu s pretpostavljenim holističkim pristupom istraživanju bunjevačkih identiteta, ograničavajući se samo na konstrukciju identiteta primorskih Bunjevaca, a polazeći od prikazanih posljedica migracija (kao što su raznolikost oblika njihovih identifikacija, bilo da se oblikuju na subjektivnoj ili objektivnoj razini), pokušat ćemo nadalje osvijetliti njihove uzroke, dakako sa svim ograničenjima koja su pritom nužna jer ih je moguće samo pokušati rekonstruirati na temelju sačuvanoga

---

³⁵ Ovakva sveobuhvatna istraživanja jedan su od višegodišnjih ciljeva skupine znanstvenika u okviru navedenog projekta i tekućeg projekta voditeljice Milane Černelić. Pregled dosadašnjih rezultata iznijela je u dva svoja ranija rada (2003; 2005).

bunjevačkoga kulturnog inventara. Da bismo bolje razumjeli bunjevačke oblike identifikacije, u uvodnom dijelu članka ukazali smo na doseljavanje Bunjevaca na ove prostore i moguću konstrukciju identiteta u tim povijesnim okolnostima. Međutim, ona je ograničavajuća zbog nemogućnosti uvida u njihovu subjektivnu razinu i nedostatka podataka o tome kako su Bunjevci u to vrijeme sami sebe identificirali. Stoga nemamo uvid u to kako su ih identificirali Drugi u čijem su okruženju živjeli, već samo spoznaje na temelju povijesnih izvora, koji su ih označavali raznim etničkim oznakama, o čemu je naprijed već bilo riječi. O tome povjesničar M. Šarić kaže sljedeće:

"Uporaba etnonima Bunjevac gotovo da stoljećima nije izlazila izvan okvira tradicijske (oralne) komunikacije. Do druge polovice 19. stoljeća to ime praktički i nije bilo u službenoj i javnoj uporabi, tako da se u povijesnim izvorima susreće vrlo rijetko, uglavnom u pojedinim izvorima crkvene provenijencije. Pojam se najprije pojavio i koristio u komunikacijskom krugu vlaških društava na Tromeđi. Bunjevački je pojam stoga pripadao nekoj vrsti vlašskog idiolekt (etno-idiolekt), tj. vrsti žargona ili osobnoj varijanti jezičnog sistema vlaške zajednice (...) Prema svemu sudeći, prijelaz bunjevačkog imena iz generičkog naziva u etnonim dogodio se na osmanskome krajištu u kliško-ličkom prostoru ('oko Dinare i Velebita') sredinom 16. stoljeća, a može se razumjeti samo u kontekstu procesa etnokonfesionalizacije vlaških društava" (2008:25).

Međutim, okvir tradicijske komunikacije iz tog vremena nije nam poznat niti dohvatljiv te se u tim pokušajima, dakle, možemo osloniti samo na bunjevački kulturni inventar i na temelju njega iščitavati moguće objektivne čimbenike njihova identiteta.

Pokušajmo u tom kontekstu odgonetnuti suodnos posljedice i uzroka. Posljedica etnokulturnog oblikovanja Bunjevaca jest konstrukcija njihova identiteta na više razina kroz povijest. Utvrđivanjem karakterističnih kulturnih elemenata njihove tradicijske baštine danas kroz dulje vrijeme do mogućeg trenutka u prošlosti, dakle, u smislu etnološkog prezenta (u pravom njegovom značenju jednoga duljeg razdoblja, a ne u značenju bezvremenosti koja mu se često krivo pripisuje), uz pomoć njihovih prenositelja, kazivača kao nositelja kolektivnog pamćenja, omogućen nam je povratak od posljedice prema uzroku. Premda sve te točke u mozaiku

od sadašnjosti prema prošlosti ne možemo neprekinuto povezati, možemo spoznati da postoji neka spona između prošlosti i sadašnjosti. Postoji, dakle, neki nedovoljno jasno definiran uzrok koji na temelju posljedica možemo odgonetnuti. To se može postići utvrđivanjem etnogenetskih procesa kompariranjem kulturnih elemenata i njihove prostorne distribucije. Bez uzroka nema ni posljedica, a posljedice nam otvaraju put prema uzroku, koji nam može pomoći u otkrivanju procesa etnokulturnog oblikovanja Bunjevaca. Sam proces nastajanja i postupnoga etnokulturnog oblikovanja neke grupe, Bunjevaca u ovom slučaju, ujedno je i početak izgradnje njihova identiteta, koji ne možemo u prošlosti precizno odrediti, ali po zakonitosti uzroka i posljedice možemo pretpostaviti da se također stvarao na opoziciji *mi* i *oni* jer se upravo određeni kulturni elementi pokazuju kao stabilni i stabilizirajući (oni koji opstaju). Nadalje, oni se pojavljuju kao pokazatelji etnokulturnih procesa jer su tijekom vremena postupno postali markeri kulturnoga i/ili etničkog identiteta, u smislu prepoznatljivosti određene subetničke grupe. U uvjetima stalne mobilnosti ove etničke formacije, ti su elementi to značajniji jer su, unatoč složenim povijesnim procesima i različitim vanjskom okruženju i utjecaju (promatramo li te iste elemente u svim bunjevačkim ograncima), opstali i postali markerom etnokulturnog oblikovanja Bunjevaca.

Pokušat ćemo te procese objasniti na primjeru elemenata svadbenih običaja koje smo zabilježili na terenu jer su upravo pojedini takvi specifični elementi, polazeći od posljedica prema uzrocima i njihovim povezivanjem, detektirani kao takvi. Neke od tih kulturnih elemenata mogli bismo uvjetno nazvati "nesvjesnim" razinama identiteta jer njihovi nositelji nisu svjesni da ih baš takvi elementi etnokulturno identitetski određuju premda se prema njima upravo i razlikuju od Drugih. Nositelji kulture katkada svjesno selektiraju određene objektivne sadržaje kulture, koji na taj način postaju markeri njihova identiteta na svjesnoj razini. Neke sadržaje kulture iz ranijih vremena njihovi nositelji prepoznaju, ali ih ne selektiraju, već ih se samo prisjećaju ili o njima znaju po predaji. To su elementi kulture koji su "nesvjesno preživjeli" u općem procesu etnokulturnog oblikovanja takvih zajednica u uvjetima odgovarajućih povijesnih zbivanja i migracija, dakle kroz dinamiku interetničkih i intraetničkih interakcija u vremenu i prostoru. Takvi elementi (na primjer iz svadbenih običaja kod primorskih Bunjevaca) nisu svjesno selektirani (za razliku od nekih istih elemenata kod

bačkih Bunjevaca, čemu su opet pogodovali različiti povijesno-politički čimbenici), kad je riječ o njihovu kulturnom naslijeđu, ali su kao takvi sačuvani u sjećanju. Zahvaljujući toj sačuvanosti, bez obzira bila ona svjesna ili nesvjesna, selektirana ili neselektirana, moguće je odgonetnuti njihovu uzročno-posljedičnu povezanost i uvjetovanost. Budući da broj tih sačuvanih elemenata nije velik, takav način otkrivanja zakonitosti uzroka i posljedice nije jednostavan i često ga je gotovo nemoguće detektirati.

Ako sadržaj kulture promatramo na lokalnoj razini, tako i naš primjer svadbenih običaja, za njihove nositelje oni su, s jedne strane, u cjelini "bunjevački" jer ih Bunjevci kao takve doživljavaju, premda mnogi od njih objektivno nisu samo bunjevački, već pripadaju širem korpusu hrvatskih ili još i šire slavenskih, pa i predslavenskih elemenata, budući da su kroz povijest njihova oblikovanja bili u doticaju i sa starosjedilačkim stanovništvom prostora koje su još kao slavenska plemena naselili. S druge strane, kao pojedinačni svjesno ili nesvjesno selektirani elementi, oni postaju markeri identiteta ako se razlikuju od elemenata običaja drugih skupina u okruženju i izdvajaju u opoziciji prema njima. Dakle, ti su procesi započeli još u vrijeme kada oni nisu bili oblikovani kao Bunjevci, pa čak ni Hrvati. Iz povijesne perspektive identitetski stereotipi stvaraju se samo na temelju vanjskih čimbenika, kako smo naprijed već naglasili, odnosno o tome znamo samo na temelju povijesnih dokumenata, koji nisu dovoljno precizni u njihovome lokalnom subetničkom određenju. Ne znamo kakav je bio njihov vlastiti doživljaj identiteta, tko su oni prema Drugima iz vlastitog ugla gledanja. Ili barem to ne možemo sa sigurnošću tvrditi jer o tome nemamo povijesne dokumentacije. Pregleda takvih binarnih opozicija u određivanju etničkih grupa jednih prema drugima ima, ali one nisu u potpunosti istražene i odnose se samo na određene etničke grupe.³⁶

Sada ćemo na temelju svadbenih običaja, odnosno sačuvanih pojedinih specifičnih elemenata, pokazati uzročno-posljedičnu povezanost konstrukcije identiteta primorskih Bunjevaca i etnogenetskih procesa nastajanja i etnokulturnog oblikovanja Bunjevaca. Svadbeni običaji nisu podjednako detaljno istraženi na svim područjima primorskih Bunjevaca. Međutim, detaljnija istraživanja svadbenih običaja u Senjskome Bilu

---

³⁶ Usp. Andrić 1984; 1988; 2001; Jambrešić 1992.

i Krivome Putu pokazala su da je određeni broj specifičnih elemenata sačuvan.³⁷ To su upravo područja s očuvanom sviješću stanovništva o njihovome bunjevačkom identitetu. Na području Krmpota svadbeni običaji u novije vrijeme nisu posebno istraženi, no na tom području također su uočljivi pojedini takvi elementi prema ranijim istraživanjima (Černelić 1986). Na području južno od Senja i Sv. Jurja, na kojemu svadbeni običaji nisu posebno ispitivani, ali su kazivačima postavljena ciljana pitanja upravo o specifičnim elementima, koji su ranije utvrđeni u susjednim bunjevačkim područjima, takvih elemenata gotovo da nema, uz iznimku specifičnih elemenata uloge svatovskog časnika kuma, koja je već ranije utvrđena kao bitna karakteristika primorsko-ličkih Bunjevaca (ibid. 2006:56–60). Moguće je da je zbog znatne raširenosti pojave kuma i karakertističnih obilježja njegove uloge na širem području primorsko-ličkih Bunjevaca, ovaj element običaja zadržan i na prostoru Primorja/Podgorja, odnosno da se slabljenje bunjevačkih identitetskih odrednica u priobalnom Podgorju nije odrazilo na nestajanje specifičnih obilježja ovoga svatovskog časnika. Nešto više specifičnih bunjevačkih elemenata u svadbenim običajima Podgorja zabilježeno je još samo u Ledeniku Cesaričkom u zaleđu Karlobaga.³⁸ To je područje Podgorja u kojemu je sačuvan bunjevački identitet lokalnog stanovništva. Suodnos očuvanosti bunjevačkog identiteta, odnosno njegove prostorne specifikacije, na širem području Primorja i specifičnih elemenata iz svadbenih običaja, koji ukazuju na etnokulturno oblikovanje Bunjevaca na prostorima njihove moguće matične pradomovine, pokazuje da tragova tih elemenata ima upravo na područjima s jače izraženim bunjevačkim identitetom. Ovdje se ne radi o selektiranim elementima objektivnog sadržaja kulture, koji bi kao takvi mogli biti markeri bunjevačkog identiteta svjesno odabrani od nositelja te baštine, već o sačuvanim specifičnim

---

³⁷ Na ovome mjestu nećemo posebno izdvajati te elemente svadbenih običaja u pojedinim skupina primorskih Bunjevaca. Njihova usporedba već je bila predmetom nekih ranijih radova (usp. Černelić 2006:59–66 i drugdje), a nju bi se u nekom budućem članku trebalo dopuniti novim podacima o svadbenim običajima na području Krivoga Puta i Podgorja. O tim elementima u sklopu cjelovitih opisa svadbenih običaja više vidi u: Birt et al. 2003:480–481, 493, 518, 521, 523–526; Lončar, Dačnik 2009: 109, 11–112, 125–128; Ivić 2009:158, 165, 167, 170–171, 174–175.

³⁸ Prema kazivanju Ane Tomljenović dj. Devčić, r. 1927. g. u Došen Dabru, ž. u Ledeniku Cesaričkom.

elementima čiji ih nositelji prepoznaju kao svoje, ali ih posebno ne ističu. Te elemente običaja pamte samo pojedini kazivači, no oni su važni upravo stoga što predstavljaju trag koji nas od posljedica može dovesti do uzroka, koji na neki način ocrtavaju sponu i kontinuitet između početaka i kraja. Kada je riječ o mnogim tradicijskim elementima, često takvoga kontinuiteta nema, spona su prekinute i nedohvatljive. Stoga su takvi elementi upravo dragocjeni jer mogu ukazati na uzročno-posljedičnu povezanost etnokulturnog oblikovanja Bunjevaca i očuvanosti njihova identiteta. Te su spona teško dokučive (ali ipak postoje) upravo zato što se radi o elementima koji su iz cjeline svadbenih običaja većinom zaboravljeni, a kako ih potvrđuju samo rijetki kazivači, očito da već dulje vrijeme nisu dio običajne prakse.

U kontekstu razmatranja uzročno-posljedične povezanosti sadržaja kulture i konstrukcije identiteta bilo bi važno razmotriti i neke druge tradicijske pojave, na primjer selidbe na ljetne stanove, odnosno oblike sezonskih gospodarskih migracija, kao bitan identifikacijski čimbenik Bunjevaca spram drugih grupa u Primorju, kao što su Primorci iz velebitskog Podgorja koji su bili orijentirani na more i čitavu su godinu bili u stalnom naselju. Postoji naznaka da bi se komparativnim istraživanjem karakteristika stočarskih selidaba na više nadmorske visine duž jadranskog zaleđa i u dinarskim planinama prema balkanskom jugu mogli dobiti značajni rezultati koji bi potkrijepili tezu o uzročno-posljedičnoj uvjetovanosti konstrukcije identiteta i etnokulturnog oblikovanja Bunjevaca.³⁹

Kada se govori o dugotrajnom povijesnom procesu nastajanja i oblikovanja jedne specifične etnije u specifičnim povijesnim okolnostima u različitim epohama, riječ je o veoma složenoj problematici, no etnološke spoznaje o nekim kulturološkim pokazateljima, koji su opstali relativno stabilno do određenog trenutka njihova trajanja, mogu nam indirektno ukazati na procese etnokulturnog oblikovanja ove subetničke grupe, a

---

³⁹ Usp. Belaj 2004. Pritom bi trebalo uzeti u obzir i rezultate (etno)arheoloških i povijesnih istraživanja te, kao ne manje važne, pojedinosti o tradicijskom stočarstvu na spomenutom prostoru (Greenfield; Nandris; Ryder u (1999) *Transhumant Pastoralism in Southern Europe. Recent Perspectives from Archaeology, History and Ethnology*, ur. L. Bartosiewicz i H.J. Greenfield. *Archaeolingua*; Vinšćak 1983, 1989. Zahvaljujemo Borisu Olujiću što nas je uputio na te radove. Osobito je važan doprinos istraživanju ove teme i poglavlje 6. *Selidbe na ljetne stanove ili sezonske migracije* u Rajković Iveta (2010).

istovremeno, ako tu istu grupu promatramo iz rakursa dohvatljive povijesti i/ili sadašnjosti, te nam spoznaje mogu pomoći u utvrđivanju specifičnih oblika konstrukcije njihova identiteta ako ih, između ostalog, promatramo i kroz suodnos uzroka i posljedice.

LITERATURA I IZVORI

- ANDRIĆ, Jasna. 1984. "Osvrt na neke od podataka Štefana Kociančića u *Arkivu za povjestnicu Jugoslavensku*, na njihovo značenje i ulogu u našim znanstvenim istraživanjima". *Etnološka tribina* 6–7:147–164.
- ANDRIĆ, Jasna. 1988. "Nadimak «Rkač» (Rkač)". *Etnološka tribina* 11:43–58.
- ANDRIĆ, Jasna. 2001. "O Kranjcima". *Folia onomastica Croatica* 10:1–21.
- BARTH, Fredrik. 1969. *Ethnic Groups and Boundaries*. Oslo: Universitetsforlaget.
- BELAJ, Vitomir. 2004. "Tradicijsko planinsko stočarstvo na Velebitu i bunjevačka etnogeneza". *Studia ethnologica Croatica*, vol. 16:5–31.
- BIRT, Danijela, Jasmina JURKOVIĆ, Petra KELEMEN. 2003. "Život mladih, pripreme za brak i sklapanje braka na obroncima Senjskog Bila". *Senjski zbornik* 30: 445–538.
- ČERNELIĆ, Milana. 1986. *Svatovske časti (Krmpote i Krivi Put u Hrvatskom primorju)*. Noviji rukopisi 109. Arhiv Odsjeka za etnologiju i kulturnu antropologiju, Filozofski fakultet u Zagrebu.
- ČERNELIĆ, Milana. 2003. "Istraživanja tradicijske baštine, identiteta i etnogeneze primorskih Bunjevaca". *Senjski zbornik* 30 :407–424.
- ČERNELIĆ, Milana. 2005. "Pristupi istraživanju bunjevačkih identiteta". *Studia ethnologica Croatica*, vol. 17: 25–47.
- ČERNELIĆ, Milana. 2006. *Bunjevačke studije*. Zagreb: FF Press.
- ERDELJANOVIĆ, Jovan. 1930. *O poreklu Bunjevaca*. Beograd: SANU.
- GEERTZ, Clifford. 1973. *The Interpretation of Cultures*. New York: Basic Books.

- GELLNER, Ernest. 1977. "Ethnicity and Anthropology in the Soviet Union". *Archives Européens de sociologie*, vol.18:201–220.
- GRBIĆ, Jadranka. 1993. "Etnicitet i razvoj. Oglad o etničkome identitetu i društvenome razvoju". *Etnološka tribina* 16: 57–72.
- GRBIĆ, Jadranka. 1994. *Identitet, jezik i razvoj*. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku.
- GREENFIELD, J. Haskel. 1999. "The advent of transhumant pastoralism in the temperate southeast Europe: a zooarcheological perspective from the Central Balkans". U *Transhumant Pastoralism in Southern Europe. Recent Perspectives from Archaeology, History and Ethnology*, ur. L. Bartosiewicz i H. J. Greenfield. Budapest: Archaeolingua, 15–36.
- IVIĆ, Irena. 2009. "Tijek svadbe". U *Živjeti na Krivom Putu. Život mladih, pripreme za brak i sklapanje braka*, sv. 3, ur. M. Černelić, M. Rajković, T. Rubić. Zagreb: FF press, 153–177.
- JAMBREŠIĆ, Renata. 1992. "Etnonimska analiza banijskih rukopisnih zbirki Instituta za etnologiju i folkloristiku". *Narodna umjetnost* 29:219–252.
- KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, Ivan. 2009. "Pirni obiĉaji okolo Senja. Predsvadbene obiĉaji od prosidbe do svadbe". U *Živjeti na Krivom Putu. Život mladih, pripreme za brak i sklapanje braka*, sv. 3, ur. M. Černelić, M. Rajković, T. Rubić. Zagreb: FF press, 185–187 (preisak teksta iz 1845. godine).
- LONĀAR, Sanja i Valentina DAĀNIK. 2009. "Predsvadbene obiĉaji od prosidbe do svadbe". U *Živjeti na Krivom Putu. Život mladih, pripreme za brak i sklapanje braka*, sv. 3, ur. M. Černelić, M. Rajković, T. Rubić. Zagreb: FF press, 105–151.
- MAYHEW, Tea. 2008. *Dalmatia between Ottoman and Venetian Rule. Contado di Zara 1645–1718*. Roma: Viella.
- MAŽURAN, Ive. 2001. *Karlobag 1251. – 2001*. Zagreb: Općina Karlobag.
- MUCKO, Bojan. 2008. "O identitetu primorskih Bunjevaca: Primjer Krmpota i sjevernog Velebita". *Senjski zbornik* 35:213–240.
- MUCKO, Bojan. 2009. "Podaj majko – semiotiĉka analiza podgorskog identiteta". *Senjski zbornik* 36:275-300.

- NANDRIS, G. John. 1999. "Ethnoarcheology and latinity in the mountains of the southern Velebit". U *Transhumant Pastoralism in Southern Europe. Recent Perspectives from Archaeology, History and Ethnology*, ur. L. Bartosiewicz i H. J. Greenfield. Budapest: Archaeolingua, 111–131.
- PAVELIĆ, Rikard. 1991. *Stope predaka. Bunjevci u Hrvatskom primorju, Gorskom kotaru i Lici*. Rijeka: Tiskara Rijeka.
- PAVIČIĆ, Stjepan. 1962. "Seobe i naselja u Lici". *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena* 41: 5–330.
- PAVIČIĆ, Stjepan. 1966. "Prilozi nepoznatoj povijesti grada Senja i okolice". *Senjski zbornik* 2: 309–382.
- PAVLIČEVIĆ, Dragutin. 1989. "Seobe Vlaha Krmpočana u XVII. Stoljeću". U *Vojne krajine u jugoslovenskim zemljama u novom veku do Karlovačkog mira 1699*. Naučni skupovi Srpske akademije nauka i umetnosti, knj. 48, Odelenje istorijskih nauka, knj. 12:147–168.
- RAJKOVIĆ, Marijeta. 2003. "Život žene u selima Senjskog Bila". *Senjski zbornik* 30:539–586.
- RAJKOVIĆ, Marijeta. 2005. "Sezonske migracije na području Krivoga Puta: tradicije u recentnoj povijesnoj perspektivi". *Senjski zbornik* 32:273–316.
- RAJKOVIĆ, Marijeta. 2008. "Gospodarstvo". U *Živjeti na Krivom Putu. Etnološko-povijesna monografija o primorskim Bunjevcima*, sv. 1, ur. M. Černelić, M. Rajković, T. Rubić. Zagreb: FF press, 157–278.
- RAJKOVIĆ IVETA, Marijeta. 2010. *Primorski Bunjevci: migracije (1918. – 1939. godine), translokalizam, akulturacija, identitet*. Doktorska disertacija (neobjavljeno). Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.
- RIHTMAN-AUGUŠTIN. 1991. "Istinski ili lažni identitet – ponovno o odnosu folkloru i folklorizma". U *Simboli identiteta, studije, eseji, građa*, ur. D. Rihtman-Auguštin. Zagreb: Biblioteka HED-a, 78–89.
- ROGIĆ, Pavle. 1966. "Antroponimija i porijeklo stanovništva u naseljima srednjeg velebitskog Podgorja". *Hrvatski dijalektološki zbornik*, knj. 2:303–323.

- ROGIĆ, Pavle. 1966a. "Antroponimija u naseljima sjevernog Velebita. *Hrvatski dijalektološki zbornik*, knj. 2:325–355.
- RYDER, L. Michael. 1999. "Did Vlach sheperds spread sheep-milking customs through south-east Europe". U *Transhumant Pastoralism in Southern Europe. Recent Perspectives from Archaeology, History and Ethnology*, ur. L. Bartosiewicz i H. J. Greenfield. Budapest: Archaeolingua, 189–196.
- SMITH, Anthony David. 1988. "Social and cultural conditions of ethnic survival". *Journal of Ethnic Studies*, vol. 21:15–26.
- SUPEK, Olga. 1988. "Etnos u etnologiji i kulturnoj antropologiji". U *Zgodovinske vzporednice slovenske in hrvaške etnologije*, ur. I. Slavec i T. Dolžan. Ljubljana: Knjižnica Glasnika SED 5:14–28.
- STRČIĆ, Petar. 1995. "Povijest". U: *Fotomonografija Novi Vinodolski*, ur. D. Babić. Novi Vinodolski: Tipograf d. d. Rijeka, 9–15.
- ŠANTEK, Goran. 2006. "Etnografski realizam i uloga etnologa religije". U *Etnologija bliskoga. Poetika i politika terenskih istraživanja*, ur. J. Čapo Žmegač, V. Gulin Zrnić, G. P. Šantek. Zagreb: Jesenski i Turk, 53–71.
- ŠARIĆ, Marko. 2008. "Bunjevci u ranome novom vijeku. Postanak i razvoj jedne predmoderne etnije". U *Živjeti na Krivom Putu. Etnološko-povijesna monografija o primorskim Bunjevcima*, sv. 1, ur. M. Černelić, M. Rajković, T. Rubić. Zagreb: FF press, 15–45.
- ŠKRBIĆ ALEMPIJEVIĆ, Nevena. 2003. "Prilozi poznavanju primorsko-bunjevačkog identiteta". *Senjski zbornik* 30:425–444.
- VE NE, Lea. 2008. "Djetinjstvo i odrastanje u Podgorju: Služenje i dječji rad". *Senjski zbornik* 35: 257–278.
- VINŠČAK, Tomo. 1989. "Kuda idu 'Horvatski nomadi'" *Studia Ethnologica*, vol. 1:79–98.
- VINŠČAK, Tomo. 1983. "Transhumantno stočarstvo na Velebitu". *Etnološki pregled* 18:101–105.

Milana Černelić

Marijeta Rajković Iveta

REVIEW ON COASTAL BUNJEVCI: HISTORICAL PERSPECTIVE AND THE PROCESSES OF IDENTIFICATION

The article discusses the processes of identification of the Coastal Bunjevci through a historical perspective from their migration to these regions till today. On the region from Krmpote to St. Mary Magdalene the author has established the existence of multiple identities with the most common categories of identification being: Bunjevci, Primorci and Podgorci. The category of Bunjevci is lost in the region of Podgorje, which is also the borderline region where different interpretations of the term Bunjevci have been established. The concluding part of the article questions the relationship between the processes of identification and ethno-cultural processes of the formation of Bunjevci through the comparison of findings on identificational processes and the results of the research on wedding customs of Coastal Bunjevci, and, hence, the article points to other characteristic objects of culture which could confirm the hypothesis on consequential conditioning of the construction of identity and ethno-cultural formation of the Bunjevci group.

Key words: identities, Coastal Bunjevci, Primorci, Podgorci, ethno-cultural processes